

**BO‘LG‘USI PEDAGOGLARDA KASBIY DEFORMATSIYA,
PSIXODIAGNOSTIKASI VA PSIXOKORREKSIYASI**

**Rasulov Husanboy Rasuljon o‘g‘li,
Alaydinova Malikaxon Ravshanbek qizi
ADPI Tabiiy fanlar fakulteti
Biologiya yo‘nalishi 2- bosqich talabalari**

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lg‘usi pedagoglarning kasbiy deformatsiyasi, psixodiagnostikasi va psixokorreksiyasi hamda bu jarayonlardagi turli psixologik buzilishlarning kelib chiqish sabablari, uni bartaraf etish omillari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘lg‘usi pedagog, kasbiy deformatsiya, psixodiagnostika, psixokorreksiya, psixologik salomatlik, emotsiogen omillar, pedagogik kasb, pedagogik mahorat.

Ta’lim jarayonining asosiy markaziy omillaridan biri sifatida pedagog shaxsi shakllanishi muammosi hozirgi zamon psixologiya fanining dolzarb mavzularidan biridir. Zero ta’limning sifati va samarasi pedagogik jarayonda faoliyat yuritayotgan kadrlarning har tomonlama tayyorgarligiga va kasbiy deformatsiyasiga bog‘liqdir. Pedagog-tarbiyachi ishida tayyorgarlikni shakllantirish uning turli tarkibiy qismlari qarama-qarshi yo‘nalishlarga ega bo‘lishi bilan murakkablashadi. Demak, intellektuallik ham tayyorgarlikning tarkibiy qismidir, chunki u vazifalar va mas’uliyatlarni tushunadi, shuningdek faoliyatning asosiy tarkibiy qismi - o‘qitilayotgan mavzuni bilish va uning muammolarini tushunishdir. Hissiylik - hozirgi paytda kayfiyat, va hissiylik kommunikativ madaniyat sifatidir. Tayyorgarlikning ushbu ikki tarkibiy qismi o‘rtasida kelishmovchilik munosabatlari rivojlanishi mumkin. Binobarin, tarbiyachi kun davomida bir necha bor tayyorlik holatini shakllantirishi, uning barcha tarkibiy qismlarini uyg‘unlashtirishi kerak. Shunday qilib, pedagogning stressga chidamliligi kasbiy faoliyat samaradorligi va ishonchliligini ta’minlashning eng muhim omilidir.

Deformatsiya tushunchasi, odatda, organizmga ta’sir etuvchi va unda muhim xarakter xususiyatini hosil qiluvchi o‘zgarish sifatida talqin qilinadi. Ko‘pgina tadqiqotchilar “Inson-Inson” tipidagi kasblarda kasbiy deformatsiyaning paydo bo‘lishi va shakllanishini ta’kidlaydilar. Insonning muayyan mehnat muhitiga moslashuvi uning kundalik muomalasida, mehnat faoliyatining aniq ko‘rsatkichlarida, mehnat samaradorligida, ijtimoiy axborot va uning amalda ro‘yobga chiqarilishida, faollikda namoyon bo‘ladi. Mehnatga moslashish birlamchi bo‘lishi (xodimning mehnat muhitiga kirishida) va ikkilamchi (kasbni almashtirgan va almashtirmagan holda ish o‘rnini almashtirishida yoki muhitning jiddiy ravishda o‘zgarishida) bo‘lishi mumkin. Kasbiy moslashuv - shaxsning kasbiy ko‘nikmalar va malakalarni muayyan darajada egallashida, unda ayrim kasbiy jihatdan zarur hislatlarning shakllanishida, xodimning o‘z kasbiga nisbatan barqaror ijobiy munosabatda bo‘lishining rivojlanishida ifodalanadi. Kasb sohasidagi ish bilan tanishuvida, kasb mahorati ko‘nikmalarini, funktsional vazifalarni sifatli bajarishida va mehnat sohasidagi ijodkorlikda namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy - psixologik moslashuv ta’lim muassasasining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o‘zlashtirishda, unda qaror topga o‘zaro munosabatlar tizimiga kirishda, uning a’zolari bilan o‘zaro ijobiy hamjihat bo‘lishda o‘z ifodasini topadi. Ijtimoiy - tashkiliy moslashuv - ta’lim muassasasining tashkiliy tuzilishi, boshqaruv tizimi va ishlab chiqarish jarayoniga, hizmat ko‘rsatish tizimini, mehnat va dam olish rejimini o‘zlashtirishni bildiradi. Psixodiagnostika psixologik diagnoz qo‘yish haqidagi fandir. Bunda diagnoz ko‘rsatkich va tavsifnom alarni birgalikda tahlil qilish asosida sinaluvchining holati va xususiyatlari haqidagi xulosalardan iborat. Psixologik diagnoz (diagnosis - grekcha, aniqlash,

bilish degan tana’noni anglatadi) shaxs individual - psixologik xususiyatlarining hozirgi holatiga baho berish, rivojlanishini oldindan aytish (prognoz qilish) va psixodiagnostik tekshiruv vazifalaridan kelib chiqib, tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan psixolog faoliyatining so’nggi natijasidir. Pedagogik diagnostika mazmuniga qisqacha to’xtalib o’tamiz:

Didaktik diagnostika - pedagogik jarayonni takomillashtirish uchun xizmat qilishdir (o’quv jarayonining tashkiliy metodik tomonlaridan tashqari). Shaxslarning og’zaki va yozma javoblarini, javoblardagi tipik xatolarni, ularning sabablarini, o’quv faoliyatidagi salbiy o’zgarishlarni, shaxslarda o’quv mehnat malaka va ko’nikmalarning rivojlanganlik darajasini, ta’lim olishga nisbatan moyilliklari diagnostika qilinadi. Ijtimoiy-pedagogik diagnostika - shaxslarning pedagogik qarovsizligi, moslashganlik darajasi, tarbiyasi og’ir bolalarni diagnostika qilishda ijtimoiy omillarni hisobga oluvchi yo’nalishdir.

Psixodiagnostik faoliyat jarayonini metodikalar aprotatsiyasi, talablar yo’riqnomasini ishlab chiqish, tadqiqotlarni o’tkazishdagi qonun-qoidalarni yaratish, natijalar tahlilining usullarini shakllantirish hamda ma’lum metodlarning imkoniyat va cheklanishlarini muhokama qilish tashkil etadi. Diagnostik faoliyat o’z maqsadiga ko’ra tashhis (diagnoz) yo’nalishining turli ko’rinishlariga ega bo’ladi. Qo’yilgan tashhis o’rganilayotgan xususiyatlarni shakllantirishga yoki korreksion ishlarni tashkil etishga qaratilgan amaliy tavsiyalar bilan ifodalanadi. Shunday qilib, diagnostika yorqin namoyon bo’luvchi individual-psixologik, psixofiziologik xususiyatlar asosida olingan ma’lumotlarni taqqoslash bilan alohida kishi yoki ma’lum shaxslar guruhi borasida xulosa chiqarish demakdir. Bolalar bog’chasidagi bolalarning qobiliyat va layoqatlarini har tamonlama rivojlantirishga, ular shaxsini shakllantirishga qaratilgan. Psixodiagnostika psixologik diagnoz qo’yish haqidagi fandir. Bunda diagnoz ko’rsatkich va tavsifnomalarni birgalikda tahlil qilish asosida sinalluvchining holati va xususiyatlari haqidagi xulosalaridan iboratdir. Psixologik diagnoz (diagnosis - grekcha, aniqlash, bilish degan ma’noni anglatadi) - shaxs individual- psixologik xususiyatlarining hozirgi holatiga baho berish, rivojlanishini oldindan aytib berish (prognoz qilish) va psixodiagnostik tekshiruv vazifalaridan kelib chiqib, tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan psixolog faoliyatining so’nggi natijasidir. Psixodiagnostik tadqiqotlar amaliyotida psixologik diagnoz qo’yishning 3 bosqichi farqlanadi: Simptomatik diagnozda dasturi mavjud har qanday EHM bajarishi mumkin bo’lgan tadqiqotda olingan natijalar qayta ishlanadi. 2. Etnologik diagnozda (kelib chiqish sabablari) biror xususiyatning mavjudligini emas, balki uning vujudga kelish sabablari ham hisobga olinadi. 3. Tipologik diagnozda sinalluvchi shaxs tuzilishida olingan natijalarning ahamiyati va o’rni aniqlanadi. Psixodiagnostika psixologiyaning ilmiy va amaliy jabhalaridan tashqari uning boshqa sohalarida keng qamrovda qo’llaniladi. Diagnostik faoliyatning maqsadi o’qituvchiga pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va baholash mezonlarini belgilashga, muammolarni oson hal qilish yo’llarini aniqlashga, o’quvchilarning faoliyatini boshqarishga va o’zining kasbiy faoliyatini tuzatishga, pedagogik o’zaro ta’sir samaradorligini baholashga imkon beruvchi yaxlit axborotni aniqlashdan iborat. Tuzatish va psixologik diagnostika birligi printsipi psixologik amaliyotning alohida turi sifatida psixologik F.V.Dubrovin, D.B.Elkonin va boshqalarning asarlarida batafsil ko’rilgan bu tamoyil barcha korreksiya faoliyatining asosi sifatida tan olingan, chunki tuzatish faoliyatining samaradorligi 90% ilgari amalga oshirilgan psixologik diagnostika jarayonining chuqurligi va jiddiyligiga bog’liq. Belgilangan tamoyil ikki yo’nalishda amalga oshiriladi. Avvalo, axloq tuzatish ishlarini amalga oshirishdan oldin, o’ziga xos psixologik diagnostika tadqiqotlarini o’tkazish kerak, buning asosida birlamchi xulosa chiqariladi va korreksion-rivojlanish ishining maqsad va vazifalari aniqlanadi. Samarali tuzatish ishlarini faqat batafsil psixologik o’rganish asosida qurish mumkin. Shunday qilib, korreksiya samaradorligi dinamikasini nazorat qilish, o’z navbatida, tuzatish

“Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy tadqiqotlarning salmoqli natijalari: muammo va yechimlar” mavzusida Respublika ilmiy anjuman to’plam materiallari 2024-yil 19-aprel kun.

ishlari jarayonida ishtirok etuvchi psixologga kerakli ma'lumotlarni va o'z-o'ziga ishonishni ta'minlaydigan diagnostika tartib-qoidalarini amalga oshirishni talab qiladi. Ijtimoiy amaliyotning turli sohalari va psixologlar tayyorlash jarayonini psixokorreksiya ishlarisiz amalga oshirish mumkin emas. Shu sababli, bu ukuv kullanni tayyorlash zarurati paydo bo'ldi. Ushbu qo'llanmada psixokorreksiyaning asosiy nazariy va amaliy masalalari tizimli ravishda tavsiflanadi.

O'quv jarayonida kasbiy deformatsiyadan foydalanishdan asosiy maqsad psixologik yordam turini o'rganayotgan shaxslarning o'z xohish-istaklariga ko'ra o'z kasbiy mahoratini oshirishga qaratilgan ushbu psixologik yordamning har tomonlama tasavvurini va nazariy-uslubiy bazasini shakllantirishdan iborat. Amaliy psixolog o'zining kasbiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishi uchun u o'zining shaxsiy resurslarini to'ldirishi, psixokorreksiya ishlari bo'yicha qarashlarini chuqurlashtirishi va kengaytira olishi kerak. Psixologlar, ijtimoiy ishchilar va barcha psixologik yordamchilarga taklif qilinadigan ushbu tadqiqot turli amaliy vazifalarni hal qilishga yordam beradigan psixokorreksiya asoslari bo'yicha bilim berishga qaratilgan. Ushbu tadqiqot ushbu talabalarga psixokorreksiyaning asosiy nazariy va uslubiy tamoyillarini o'zlashtirishga imkon beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, bo'lajak pedagogda dastavval ilmiy va tajribaviy mahorat bo'lishi kerak. Chunki o'quvchilar bilan ishlash jarayonida turli xil holatlarga duj kelib qolishi ko'zda tutiladi. Kasbiy deformatsiyasi, psixodiagnostikasi va hamda psixokorreksiyasi jarayonlarida mukammal darajada tajribaviy holatga ega bo'lishi kerak deb o'ylayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.P.Anikeev Jamoada ruhiy muhit.- T.: “O'qituvchi”, 1993 y.
2. SH.A.Do'stmuhammedova “ O'qituvchilarning o'quv faoliyatlarini boshqarish psixologiyasi”- T. , 2000 y.
3. Z.T.Nishanova Psixologik xizmat.- T.:, 2015 y.
4. Boynazarovna, A.S. Innovatsion faoliyat va axborotlar bilan ishlashga ijtimoiy-madaniy adaptatsiya hosil qilish muammosining psixologik asoslari. “Ta'lim fidoyilari”, (2022), 21, 73-77.
5. <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/psixologiya-1/psixolog-konsultantning-shaxs-xususiyalari-va-kasbiy-deformatsiyasi>